

Խ Ն Ա Մ Ք Զ Ա Յ Ն Ի

Խօսելու կարողութիւնն բոլորովին մարդուս կը պատկանի. առանձնաշնորհութիւն մ'է՛ որ կ'արժէ զմեզ բոլոր գործարանաւոր էակներէ ու կը վերագասէ բնութեան քան ուրիշ ամեն առարկաները: Կենդանի մը միայն, այն է թութակը, կրնայ արտաբերել քանի մը ձայն նման վանկի կամ երկնմ բառի. բայց ինչպիսի՞ անհամեմատ տարբերութիւն ընդ մէջ իր թոթովախօս լեզուին ու մարդոյ խօսակցութեան: Խօսքը թարգման է մտաց, մեր զգայմունքը այլոց կը հաղորդէ, կը համոզէ ու կը յորդորէ. և որոշեալ նշանաց միջոցաւ իբրեւ կենդանի կը ներկայացնէ զմեզ յետագայ մարդկութեան:

Մեր այս կարողութեան գործարանն մարմնոյ մէկ մասին՝ այսինքն բերնին մէջ է, և հազազ կը կոչուի: Թէ որ զբաղինք որկորին, մէջը անհարթ ու պինտ խոզովակ մը կը գտնանք՝ զանազան օղակներով ձևացած, որ մէկ ծայրով գլուխը կուրորին հետ կը կապէ, և միւսով կ'երկայնի մինչև ցնչափողն ու կը հաղորդի թոքերուն. և ահա հազագն այս խոզովակին ամենէն հաստ կտորն է:

Հազագին փոքրիկ խոզովակ մ'է, որուն մէջ հրաշալի կազմութիւն մը կայ՝ որ ձայն հանելու կը ծառայէ: Համարինք թէ քննելիքնիս շնչական նուագարան մ'ըլլար, որ չէ հեռի՛ի ճամարէն, վասն զի կը գրտնաք իրաւցնէ գործարաններ՝ որ մի և նոյն պաշտօնը կը կատարեն ինչ որ երաժշտական գործւոյն մասերը:

Հազագին ներքին մասը խժային կակուղ մաշկով պատած է, որ կ'ընդլայնի երկու կողմակի երեսներէն, և ասանկով կը ձևացնէ երկու դուրս ցըցուած շրթունքներ օղակի նման: Անդամազնինք զատնք ձայնական լար կ'անուանեն, վասն զի լարից պաշտօնը կը կատարին. ոյք բաղիւնով կամ չիլիով աղեղալիք՝ ձայն կը հանեն, ինչպէս է քնարն:

Այս երկուքէն զատ կան ուրիշ երկուք ու՛ և են վերին լարերն, որք թէ և օգտակարք են բայց ոչ անհրաժեշտ կարեւորք:

Լարից տակէն հազագն եթէ կտրուի, ձայնը կը մարի, ինչպէս կենդանին, որ երբ գլուխը կտրուի՝ ալ չի կրնար ձայն հանել. իսկ եթէ վերէն կտրուի հազագն, զեռ ձայնը կը շարունակուի. բայց չենք կրնար բառ մը յօգել, վասն զի ձայնը վէրքէն կ'ելլայ. և այս ապացոյց մ'է որ ձայնը կը տարբերի բառէն: Առաջինը օգոյ արգասիք մ'է որ հազագէն կ'անցնի, և երկրորդը բերնով եղած շարժմանց արդիւնք: Իսկ եթէ վերին լարերը կտրենք՝ ձայնը կը տըկարանայ բայց չի մարի, մինչդեռ ստորին լարերը կտրելով՝ ձայն հանելու կարողութիւնը բոլորովին կը կորսուի:

Չայնական ստորին լարերը շատ կարեւոր են. սովորաբար էրիկ մարդկանցը 22 հազաբաժնը լայնութիւն կ'ունենան, մինչդեռ կանանցը 17էն անդին չանցնիր. և այս տարբերութիւնն է պատճառ երկու սեռից ձայնի հնչման զանազանութեան: Այս լարերն որպէս զի կարենան գործել, պէտք է այնպէս շինուած ըլլան՝ որ կամ օգոյ ճշնմամբ և կամ կամաց գրգռելով շարժին. առ որ կ'օգնեն փոքրիկ ջիղերն, ոյք բոլոր անոնց թանձրութեանը մէջ տարածուելով՝ ամենամեծ շարժումն կու տան:

Ուտելու ատեն հազագին ջիղքը շատ մեծ փոփոխութիւն կ'որէ: Եթէ մտնայ ջրոյ կաթիլ, կամ հացի կամ ուրիշ ուտելաց կոտոր մը հազագին մէջ, այնպիսի անպատեհութիւնք կրնան ծագիլ՝ զորս ոչ ոք կրնայ նախատեսել. և յիշաւի, երբ այսպիսի բան մը հանդիպի, թոքերու յուղումն կը դգանք, որ մէկ քանի վայրկեան բուռն հաղով կը տանջէ զմեզ, Համարինք որ այս անպատեհութիւնն յաճախ պատահէր, կամ թէ ամենամանր կերակրոյ քանակ մը հազագէն կարենար խոչափողն անցնիլ, այն ատեն հաղն ալ երկար կը տեւէր, և չէինք ուզեր որ ինչ և է պատճառաւ նոյն անհանգստութիւնն վերագառնայ:

Դժամուած կերակուրը բերնէն ստամոքս զրկելու ատեն որկորին ծակէն կ'անցնի, և ոչ թէ խոչափողէն: Հազագին որկորին հետ միացած տեղն է՝ ուր ճամբան կըր-

նայ փոխուիլ, և հօն մակարեզու կու-
չուած պղտի գոնակ մը կայ լեզուին ար-
մատին տակը հաստատուալ, որ ամեն ու-
զամ կըլելու ատեն կը գոցուի՝ արգիլելով
որ քան չմտնայ հազազին մէջ, Բայց ա-
ւելի զգուշութեան համար՝ հազազին կը-
ծիկներն կ'ամփոփուին և այնպէս կը մեր-
ձենան իրարու՝ որ խոչափողին անցքը կ'ար-
գելուն ինչ և է մարմնոյ՝ որ ըստ ժամուն
դռնակին փակուած չըլլալովն ներս մտած
ըլլայ:

Ձայն հանելու կարողութիւնը ձայնական
լարից ընծայիւի է: Երբ կ'ուզենք ձայն հա-
նել, հազազին կոծիկներն ու ջիղերն զար-
մանալի-արագութեամբ լարերը իրարու կը
մօտեցնեն, և ըստ ձայնից զանազան գիրք
կ'առնուն: Ձայնական լարից գիրքը անկա-
րելի է որոշել՝ եթէ ձայնը ցած է, վասն զի
հազազին կոծիկներն այնպիսի եղանակաւ
կը մերձենան իրարու՝ որ բնաւ զննողու-
թիւն մը չենք կրնար ընել: Բայց ընդհակա-
ռակն կրնանք ճշգութեամբ գիրքերն ի-
մանալ եթէ սուր է ձայնը, վասն զի հա-
զազին բովանդակ ջիղերն մեծ ձգտումն
կ'ունենան:

Ուրեմն ինչպէս մեկնելու է ձայնի պատ-
ճառը: Կարեւոր է գիտնալ առ այս ծա-
ռայող մասանց գիրքը, ինչպէս նաև ճանչ-
նալ թէ ինչ կերպով կը միաբանին յառաջ
բերելու այն արգասիքը՝ առ որ սահմա-
նեալ են. ապա թէ ոչ՝ անհնարին է ուղիղ
զազափար մ'ունենալ:

Արդէն ըսինք որ ձայնական լարերն կը-
նան բաղդատուիլ ինչ և է երոտըշտական
գործույ լարից հետ: Ու ստի պէտք է աղեղ
մը փնտռել, և է անիջլապէս այն օղը՝ որ
թղբերէն խոչափողն գալով հազազէն
կ'անցնի: Ջիղերն կոծիկներու ու ձայնա-
կան լարից հանդիպելով, կը պզտիկցնեն
ծակը՝ ուսկից որ օղը պիտի անցնէր, և հո-
սանքն երթալով այնչափ կ'երազի, որչափ
որ անցքն կը նրբանայ: Սոց հոսանաց
բուռն մղումը որ ձայնական լարերէն կ'ան-
ցնի՝ կը ցնցէ զանոնք, կը շարժէ արագու-
թեամբ ու կը թրթռէ նման քնարին լա-
րից, և անոնց օղոյ հաղորդած թրթռու-
մունքէն՝ ինչպէս յայտնի է, յառաջ կու
գայ ձայնը:

Ահաւասիկ այս կերպով ունինք 'ի մեզ
ամենափափուկ գործի մը: Ձայնական լա-

րերն՝ որ կ'ամփոփուին ու կ'ընդլայնին,
չատ աղէկ կրնան բաղդատուիլ նուազա-
նանի մը լարից հետ, յորում ջիղերն ու
կոծիկներն բութակաց պաշտօնը կը կա-
տարեն. թղբերէն չնշուած օղն օղեղի պէս
կը գործէ. և նոյն իսկ թղբերն կրնան ը-
ստիլ ճարտար ձեռք մը՝ որ զանոնք կը
շարժէ:

Ձայնական լարից ու ամբողջ հազազին
այլ և այլ բնական յատկութիւններէն կը
կախուի ձայնի հնչիւնը, որ կը տարբերի ըստ
այլ և այլ տնձանց. ընդ հակառակն ձայնի
գորութիւնն կը կախուի այն բռնութիւնէն՝
որով թղբերն օղը գուրս կը մղեն: Եւ ի-
րօք կը տեսնանք որ մէկու մը ձայնին սաստ-
կութիւնն ընդհանրապէս կուրծքին կազ-
մուածքէն ու շնչառութեան գործարանաց
առաւել կամ նուազ առողջ վիճակէն կը
կախուի: Իսկ ձայնին գոչիւնը ձայնական
լարից թրթռմանց թիւէն կախումն ունի,
զոր ձայնական լարերն կրնան կատարել այս
ինչ որոշեալ ժամանակի մէջ: Որչափ որ
նուազարանի մը լարն ձիգ է, այնչափ ու
հանած ձայններն սուր կ'ըլլան. և նոյնը կը
պատահի մեզի ալ: Երբ ձայնական լարից
ձգտումն սաստիկ է, սուր ձայն կ'ըլլայ,
իսկ 'ի հակառակէն՝ ցած: Կանանց ձայնա-
կան լարերն աւելի կ'արձ՝ որով աւելի սա-
տիկ ձիգ կենալու յարմար ըլլալով, շատ ա-
ւելի բարձր ձայն կրնան հանել. իսկ մարդ-
կանց աւելի երկակի ու թոյլ ըլլալուն,
ձայնի գոչիւնն որոշեալ սահմանէ մ'անդին
չանցնի: Թրթռմանց թիւն ոչ միայն կը
զանազանի ըստ տնձանց, այլ և 'ի մի
ձայնէ՝ 'ի միւս ձայն, և 'ի մի գոչմանէ՝ 'ի
միւս գոչիւն:

Մինչև հիմա ըստմենքէն կը հիտելի որ
մարդու և ուրիշ կենդանեաց ձայնին
կազմութեան մէջ շատ քիչ է տարբերու-
թիւնն. միայն թէ մարդունը այնու կը տար-
բերի՝ որ կարող է եղանակաւորել ձայնին
հնչիւնը ու բառեր արտասանել:

Այս պաշտօնի կը ծառայեն որկորն,
քթային խոռոչք ու բերնի ամեն մասերն
անխորի իսկ լիզուն, չրթունքն ու քիմքն
այս շինութիւն կարեւորագոյն մասերն են.
վասն զի մասնաւոր կերպով անոնց ընծա-
յելու է արտասանութեան հիանալի կարո-
ղութիւնը: Բայց այս ամեն բաներն անօ-
գուտ կ'ըլլային առանց իմացականութեան

ձեռնառութեան, Ամեն բառից իրենց յատուկ դորութիւնը տալով, և գործելով զանոնք իբր յայտարար նշան այն ամեն բաներու՝ որ 'ի մեզ են կամ մեզէն դուրս, կը հասնի մարդս կատարելութեան բարձրագոյն աստիճանի:

Ուրիմն սյուստի կարեւոր ու միանգամայն օգտակար կարողութիւն մը զգուշութեամբ ամեն պիտի վտանգէ պէտք է զերծ պահել, Եւ առ այս յորդորէ պիտի զմեզ ոչ միայն խօսակցութիւննիս պահելու փափաքն, այլ և այն օգուտն որ կ'ունենայ մեր բոլոր կազմութիւնը ձայնական գործնաց մտադիր ու անընդհատ խնամքէն:

Ձայնի հրահանգն թոքերը մեծապէս կը զօրացնէ: Ի՞նչ քանի վատաւորով ու թուքացաւ ունեցող անձինք՝ բարձրաձայն խօսելու ըռնութիւն տալով ու աստիճանաբար սաստկացնելով, կըրցան կենսաներնին աղատել, ֆիւրիէ ըսած է շատ անգամ որ դասատուութեան պաշտօնն ոչ այնչափ իրեն օգտակար եղած է իբր ուսուցման ևս ևս զբաղանք, որչափ իբր առողջութեան դարման: Եւ իրաւունք ունի. վասն զի երբ դասատու անուանեցաւ՝ թորացաւի տրամագրութիւն ունէր, որ եթէ հետզհետէ երկայն ատեն կըրթութիւն չընէր խօսելու՝ քիչ ժամանակի մէջ մեռած էր:

Ձայնը կըրթելու ատեն օգոյ մեծագոյն քանակ մը կը շնչենք, և որով թթուածնի մեծագոյն մաս մը թորենէս կ'ելլայ: Ուստի կրնանք համարել որ երգեցող մը քսան վայրկենի մէջ շատ աւելի օգոյ քանակ կը շնչէ՝ քան թէ ուրիշ մը որ լուռ նստած ժամ մը շունչ կ'առնէ: Ձայնական կըրթութենէ առաջ եկած շնչառութեան աճելովն մեր կազմութեան մէջ թթուածնի մեծ քանակ կ'ունենանք, այս կերպով արիւնն շատ աղէկ ու ստէպ կը մաքրուի, և հարկ կ'ըլլայ կերակրոյ քանակն ալ աճեցնել: Պէտք է մեր արեան այնչափ սոճխածին տալ՝ որչափ կը պահանջէ ներս մտած թթուածինն:

Այս դիտողութիւնս կը յարմարի աւելի նստողական կեանք անցընողներուն՝ որ շատ քիչ կ'օգնէ մարսողութեան: Շարժմանք չկարենալով ընել, և որով արեան շրջանը կենդանացնել, շատ է ուժով խօսելու են: Այս կըրթութիւնն դանդաղութենէ առաջ եկած ամեն բանեւուն տեղը

կը լեցընէ՝ յորում բնական կենաց ուժերն անգործ կը մնան:

Եթէ խօսելով եղած ձայնի կըրթութիւնն կրնայ օգտակար ըլլալ, աւելի ևս պիտի ըլլայ երգելով եղածն, վասն զի օգոյ շնչառութիւնն աւելի խորունկ ու ստէպ կ'ըլլայ: Երգեցողք ժամանակ անցնելով աւելի զօրաւոր հագագ կ'ունենան քան ինչ որ սկզբուն էր: Կըրթութիւնն է ուժ տուողը, և գիտենք թէ որչափ օգտակար է առողջութեան:

Առողջութեան վրայ երևելի գրող մ'իւր ճառը այս խօսքերով կ'աւարտէ. « Ասով չեմ ուզեր ըսել որ ամենքս ալ պէտք է մէկ-մէկ գուտաններ ըլլանք՝ որ գծուարին է. այլ միայն կ'իմանամ որ երգ սորվեցընելու խնամք ըլլուի դպրոցաց մէջ՝ որ շատ օգտակար արգասիքներ կրնայ ունենալ. և միանգամայն կ'ուզէի որ ճնողք չի զայրանային երբ իրենց որդւոցը բարձրաձայն կանչելը կամ երգելը լսէին: Այս ամենն ձեռնառու կ'ըլլան բնութիւնը զօրացնելու ու առողջութիւնը պահելու: Ուրիմն երգ, բարձրագոյ ընթերցմունք կամ խօսակցութիւնք, չափաւոր արտասանութիւն, բոլորն ալ կըրթութիւնք են՝ զորս միշտ կատարելու և ըստ կարելոյն ստէպ 'ի կիր արկանելու է: »

Այն ամեն գործարարն որ շնչառութեան կամ արտաբերութեան մասն ունին՝ կրնան կատարելութիւն առնուլ ու զօրանալ: Ստոճանին ու կողական թաղանիք մեծագոյն ուժով կ'ամփոփուին, և կը գրգռեն սննդեան գործարարները՝ տալով անոնց թեթև ու առողջարար ցնցումներ: Թոքերն կ'ընդլայնին, և օդն ամենաճառուկ խորշերէն անգամ ներս կը թափանցէ, ուր աւելար շնչառութեամբ բնաւ չէր կրնար հասնիլ: Որկորն, ռնգունքն, լեղուն ու չորթութիւնք, հանապազօրեայ հրահանգօք կրնան մեծաւ մասամբ իրենց թերութիւնները նուազել:

Այդէն աշխարհամանօթ է թոթովախօս Դեմոսթենի պատմութիւնն, որ յարատեւութեամբ կըրցաւ իր մէկ գործարարնին ախար ուղղել և Յունաստանի առաջին ճարտարախօսն ըլլալ: Եւ յետոյ շատերն ալ, մասնաւորապէս երբ Եւրոպիոյ մէջ դպրոցք սկսան շատնալ, հռչակաւոր ստեղծարարներ եղան երկայն կըրթու-

թեամբք։ Խօսելն ալ արուեստ մ'է, և հա-
զիւ երբէք ընութեան ձրի պարզեւ. ուստի
պէտք է արտասանութեան գործարանները
կրթել՝ որպէս զի միշտ կազմ ըլլան ըղեղին
հրամանացը։

Եւ որովհետեւ ամեն բանին չափազանցն
եպերելի է, ուստի պէտք է ձայնական կըր-
թութեան մէջ ալ չափաւոր ըլլալ ու կա-
մանոր զգուշութիւնները ընել, որպէս զի
փնասակար չըլլայ այնպիսի գործ մը՝ որուն
պատշաճ կիրառութիւնն կրնայ մեծապէս
օգտակար ըլլալ։

Նոյն իսկ, օրինակի աղագաւ, ջերմ խօ-
սակցութիւն մը կերակրոյ ժամանակ մար-
տողութեան օգտակար է, շարունակ շարժ-
մանց անտեղաճառ՝ որովք կը գրգռեն ստո-
մանին և ստամոքսն, Բայց հագիւ դեռ սե-
ղանէն ելած՝ այս տեսակ կրթութեանց պա-
րապիլն կրնայ շատ ծանր հետեւանքներ
ունենալ։ Նատանձինք որ յարուեստէ ստի-
պուած են առ այս, գիտեն 'ի փորձոյ-թէ
միշտի փնաս բերած է իրենց առողջու-
թեան ու նուազած իրենց յաջողակութեան
չափը։ Փաստարանք՝ որ հարկադրեալ են
նախաճաշէն վերջը երկար խօսակցու-
թեան, կը զգուշանան շատ ուտելէ, որպէս
զի թէ իրենք և թէ պաշտպանելի անձինք
չի փնասուին. երգեցողք տեսարանի կամ
տեսարանաց ներկայութեան երեւնալէն
առաջ շատ քիչ ու թեթեւ կ'ուտեն։

Քիչ խօսելն կամ լռելը կրնան նոյնպէս
փնասել առողջ ու կայտառ խառնուած ու-
նեցողաց։ Իսկ անկէ եղած փնասներն ըստ
բաւականի ծանր են եթէ նկատողութեան
առնուելը։ Ինչպէս գիտենք, լռութիւնը կը
տկարացնէ մարսողութեան գործարանը
ու շնչառութեան գործունէութիւնը. ձայ-
նական գործարանք անհրաժեշտ փնայով
կը տկարանան, և կը կորուսանեն իրենց
գործունէութեան մէկ մասը։ Նոյն իսկ ը-
ղեղի կարողութիւնքն կը կրեն մեծապէս,
որով ենթակայ կ'ըլլայ մարդ. Թլուատու-
թեան ու հիւանդութեանց՝ որոնք քիչ քիչ
թորացաւութեանց գուռ մը բանան։

Այն բանն որ մէկու մը փնասակար կըր-
նայ ըլլալ՝ երբեմն այլոց օգտակար կ'ըլլայ։
Խաճկացութիւնը առողջարար դեղ մ'է ա-
նոնց՝ որք հազով կը տանջուին, և կամ
խուչափողի օղբնկալ խողովակներն փնա-
սուած է. և որովհետեւ այս երկու հիւան-

գութիւնք ալ շնչառական գործարանաց
չափազանց զրգոյմանէն առաջ կու գան,
անոր համար լռութիւնն մեծապէս կ'օգնէ
առողջութեան. և լուռ կենալով՝ զայրա-
ցուցիչ պատճառաց թիւր կը նուազի, ար-
գիւնելով անոնց գլխաւորներէն մին։

Տկար կազմուածք ունեցող անձինք և զը-
ծուարաշունչք, չեն կրնար երկար ատեն
դիմանալ այնպիսի պաշտամանց՝ յորս չա-
փազանց ձայնի գործածութեան պէտք
կայ. ուստի այնպիսիք զգուշանալու են
փաստարանութենէ, բարձրաձայն արտա-
սանութենէ, երգելէ ու դասատուութենէ։
Այս տեսակ վտանգի մէջ իրենք դիրենք
գնելէն առաջ՝ պէտք է դարման տա-
նին իրենց հիւանդութեանց եթէ կարելի
է. զորոնք դարմանելու համար զօրաւոր
միջոցներ կան, որք համբերութեամբ թէ
որ երկայն ատեն գործածուին, Թքերն կը
զօրանան, գործունայ շնչառութիւն մը
կ'առնուն, և յարմար կ'ըլլան հուսկ ապա
այնպիսի պաշտամանց ալ յորոց պէտք էին
զգուշանալ առաջ։

Խօսքը, ինչպէս գիտենք, ուրիշ բան չէ,
բայց եթէ այլ և այլ գործարանաց ձայնի
վրայ դրոշմած ձեռք շարք մը, որք ջղաց
ձեռքով ըղեղին կը հպատակին։ Ասիկա
այլոց զգայարանաց տակ ընկնող մարդկան
ամենարայգ գործն է, որոյ թերութիւնքն
աւելի բազմաթիւք են և անուղղայք։

Թէ և ձայնի թերութիւնքն ձայն հանե-
լու որոշուած գործարանաց մէջ ըլլան,
ընդհակառակն խօսելու թերութիւնքն ու-
րիշ պատճառէ առաջ կու գան ընդհան-
րապէս. զոր պէտք է փնտուել ըղեղին ու
մարդուս բարոյական կազմութեան մէջ։

Թլուատութիւնն թերութիւն մ'է որ եր-
բեմն ջղային դրութենէ, երբեմն ալ չա-
փազանց երկշտութենէ կը ծնանի։ Ան-
կիրթ և կամ պակասաւոր ջիղերն արտա-
սանող գործարանաց կարեւոր շարժումը
մեծ դժուարութեամբ 'ի գործ կը գնեն, զո-
րոնք շատ անգամ կարելի է ուղղել, պղզ-
տիկութիւնէ վարժեցնելով զողայն հան-
գարտ խօսելու ու բաղաձայններու բոս կա-
նոնի արտասանելու։ Բայց ամենէն աւելի
պէտք է՝ որ կատարեալ բժշկուիլ ուղղորդ
զօրաւոր կամք ունենայ, առանց որոյ ա-
մենայն հնարք անօգուտք են։

Նոյնպէս քանի մը բազմայնից արտա-

սանութեան թերութիւնն (ինչպէս ր և ս), միշտ գէշ ունակութեանց արգասիք մ'է, չուզելով ատենին խնամք տանիլ լնգուի ջրաց կրթութեան՝ որ իրենց պաշտօնին կարեւոր հպատակութիւնն ընեն:

Երկչոտութիւնէ առաջ եկած թլուատութիւնն բարոյական միջոցներով միայն կրքնանուզողութիւնն Գափաւորութիւնն ու առանձնասիրութիւնն երկու զեղեցիկ առաքելութիւններ են, բայց չափազանցի երթալով՝ կրնան մարդոյ վրայ այնպիսի պակասութիւններ բերել՝ որոց ինքն իսկ գոհ չըլլար: Մարդս ստեղծուած է իր նմանացը մէջ ապրելու համար, և ընկերական կենաց առաջին պայմանն ալ է՝ խորհրդոց փոխանակութիւնն և ըղձից արտաքին ցոյցը: Երբ խօսքը պակասաւոր է, այս փոխանակութիւնն ալ գծուաբին կամ անկարելի կ'ըլլայ. ուստի պէտք է փութով դարմանել չափազանց երկչոտութիւնը, վարժեցնելով զտղայն յստակ խօսելու նաև մէկ քանի անձանց ներկայութեան տակին, եթէ չենք ուզեր անոնց թլուատութիւնը ընկերութեան մէջ:

Նախնական կրթութիւնն ամենամեծ ազդեցութիւն ունի արտասանող գործարանաց ունակութեան վրայ. և քիչ անգամ կը յաջողիք անոնց կատարեալ կիրառութիւնը ձևոք բերել: Խօսքը բարոյական կաողողութեանց կը հպատակի: Վաս որ արագաբոս են, և կան ալ որ յամբարտաւ. այս որ շնորհալից ու ճիշտ կը խօսի, և այն որ խիստ ու անորոշ: Բոլոր գծուարութիւնն կը կայանայ գործադրութիւնը բողոքովին մտաց հպատակեցնելէն, և իմացականութիւնը ամենայն ջանքով մշակելէն: Աւանց մտածութեան ոչ ճարտար և ոչ ճիշտ խօսակցութիւն կարելի է. իսկ առանց խօսելու՝ կրնանք գրով մեր միտքը հասկացընել: Իրաւջնէ, վասն զի մտածելու ու խօսելու երկու կրթութիւնն շատ գծուարին է, և որով ճշմարիտ ու մեծազուշակ ճարտասանք սակաւագիրտք են:

Չայնի կրթութիւնն ամենաօգտակար է, բայց շնչառու գործարանաց արամագրութիւնը Զերմացուցիչ հիւանդութեանց ենթակայ կրնայ ընել: Ուրիմն պէտք է ամենայն փութով զգուշանալ բարեխառնութեան յանկարծական փոփոխութիւններէ: Սնանկեւալ պաղ առնել մ'աղետալի հե-

տեանք կ'ունենայ: Երգն, ինչպէս ըսինք, արեան չըջանին կ'օգնէ, և անկէ յորդ քանակ մը կը զեղու թոքերուն, հագագին ու որկորին. որք եթէ շատ ցած բարեխառնութեան հանդիպին: Գիրքն է որ արեան յորդութիւնը վտանգաւոր բորբոքումներ պատճառէ: Այս ճշմարտութիւնը երգիչք աւելի աղէկ գիտեն. և փորձած են որ քանի մը վայրկեան երգելէն վերջը հիթէ ցուրտ օդոյ մէջ ելլան՝ կոկորդին կը կերկերի:

Իսկ անոնք որ ձայներնին ստէպ պիտի գործածեն՝ զօրաւոր կերակրոց պէտք ունին, ինչպէս մսեղինաց ու պարարտ նութոց: Ընդ հակառակն այն ըմպելիքներն որոց մէջ ալքոհլ կայ, շատ վնասակար են ձայնի, նոյնպէս աղածք և մէկ քանի պրտուղներ, ինչպէս ընկուզ, նուշ, և այլն. վասն զի հագագը սաստիկ կը կրէ: Եւ ամեն անգամ որ մեր անխճեմութեամբն այսպիսի բաներ ուտելով նեղութիւն տանք անոր, պէտք է փութանք կակոցընելու զայն քաղցր ըմպելիք, կաթով և ուրիշ կակոցացուցիչ նութերով՝ որք կարենան զբոգուումը մեղմացնել:

Երգելու ու ատենախօսելու ատեն պէտք է որ կուրծքն ամեն ճնշումէ ազատ ըլլայ և կոկորդն ալ սաստիկ նեղ կապերով չսեղմել: Երեւելի բժիշկ մը կը պատմէ որ զգեստներն հագնելու ատեն եղած վրիպակ մը՝ պատճառաւ եղաւ շատ անգամ արեան անօթ մը բեկանելու, կամ նաև կաթուածահար ընելու: Վերջապէս զգոյշ կենալու է այն ամեն բանէ՝ որ մեր վրայ սաստիկ այլալուծութիւն կը բերէ, որով ձայնը բանի չիգար և կամ առ ժամանակ մի կրնանք կորսնցընել զայն:

Ով որ երկար ժամանակ ձայնը պիտի գործածէ, պէտք է հանգստեամբ ու լռութեամբ պատրաստուի: Որ և է մարմնական կրթութիւն կրնայ անոր վնասել, և երբ մտածենք որ մեր խօսակցութեանէն կրնայ կախումն ունենալ անմիղին կամ մահապարտին արձակումը ու գատակները, երբ մտածենք որ առաւել կամ նուազ բարեալող խօսակցութեանէ մը կախուած են ամբողջ երկրի մը իմասկը, գիրաւ կրնանք ապագայանել որ եղած մտադրութիւնք բնաւ շատ չեն, և ոչ ալ կրթութիւնն ձանձրանալի: